

- 6 Στέφανος Πεσμαζόγλου, «Από την κεμαλική δεσποτική κυριαρχία στον “ισλαμικό” αυταρχισμό», *Κυριακάτικη Αυγή*, 5.1.2014, σ. 26[4].
- 7 Για παράδειγμα, βλ. Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World-Economy: the Nineteenth Century*, State University of New York, Άλμπανυ, 1988.
- 8 Şerif Mardin, «Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?», *Daedalus* 102/1 (1973), σ. 169-190.
- 9 Για τις πολλαπλές νοηματοδοτήσεις του «θρησκευτικού οπισθοδρομισμού», βλ. την εξαιρετική μελέτη της Umüt Azak, *Islam and Secularism in Turkey: Kemalism, Religion, and the Nation State*, I. B. Tauris, Λονδίνο-Ν. Υόρκη 2010.
- 10 Ο τίτλος θα πρέπει να διαβάζεται *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*. Πιθανώς να έγινε τυπογραφικό λάθος ή να μπερδεύτηκε με τον παρόμοιο τίτλο του Hikmet Kınıklı, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi*.

ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ

Για το βιβλίο:

Οντέτ Βαρών-Βασάρ, *Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης: κείμενα για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Εστία, Αθήνα 2012 (β΄ έκδ. επαυξημ. 2013), 260 σ.¹

Το βιβλίο της Οντέτ Βαρών-Βασάρ αποτελεί συλλογή παλαιότερων δημοσιευμένων άρθρων αλλά και ομιλιών γύρω από το γεγονός της γενοκτονίας και τη μνήμη του. Πρόκειται για είκοσι συνολικά κείμενα που έχουν δημοσιευθεί σε πρακτικά συνεδρίων, σε συλλογικούς τόμους, εφημερίδες και περιοδικά, ενώ άλλα κείμενα έχουν αποτελέσει προφορικές εισηγήσεις της συγγραφέως σε ποικίλες εκδηλώσεις (παραστάσεις βιβλίων, ταινιών κλπ.) και δημοσιεύονται στον συγκεκριμένο τόμο για πρώτη φορά. Τα κείμενα του τόμου έχουν γραφεί στο χρονικό διάστημα από το 1994 έως το 2013, σε ένα διάστημα δηλαδή 20 χρόνων.

Κεντρικό ζήτημα του βιβλίου της Βαρών-Βασάρ είναι το πώς αντιμετωπίστηκε η γενοκτονία των ευρωπαϊκών Εβραίων από τις μαρτυρίες των επιζώντων και την ιστοριογραφία έως σήμερα. Το γεγονός της γενοκτονίας έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και στο δικό του πλαίσιο, αλλά αποτελεί επίσης ένα εντελώς ξεχωριστό γεγονός που υπερβαίνει το πλαίσιο του πολέμου, ένα γεγονός με δική του βαρύτητα και σημασία, τόσο πραγματική όσο και συμβολική. Αποτελεί το κορυφαίο γεγονός που σημάδεψε την ευρωπαϊκή ιστορία του 20ού αιώνα, ένα γεγονός που συνέβη στην καρδιά της Ευρώπης, που άγγιξε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και που δεν αφορά μόνον και αποκλειστικά τα θύματα, το εβραϊκό έθνος. Είναι μια ευρωπαϊκή υπόθεση που σημάδεψε τις συνειδήσεις των ανθρώπων του μεταπολεμικού κόσμου, μια υπόθεση που αμφισβήτησε και έθραυσε την αίσθηση του συνανήκειν σε μια κοινή ιστορία και κουλτούρα, αυτή της ουμανιστικής παράδοσης και του Διαφωτισμού, δηλαδή της νεωτερικότητας.

Ο τόμος ασχολείται συστηματικά με την εκτόπιση και την εξόντωση των ελλήνων Εβραίων, αλλά και με τη σιωπή, τη λήθη και τη μνήμη, τον λόγο για τη γενοκτονία, ενώ η ελληνική περίπτωση εντάσσεται στην ευρωπαϊκή ιστορία. Πέρα από την ίδια την ιστοριογραφία, την επιστήμη δηλαδή της ιστορίας που γίνεται αντικείμενο της ανάλυσης, η συγγραφέας προσεγγίζει τις σιωπές, τη λήθη και τη μνήμη για τη γενοκτονία μέσα από πολυπρι-

Η Λήδα Παπαστεφανάκη διδάσκει σύγχρονη ελληνική ιστορία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Είναι συγγραφέας του βιβλίου: Εργασία, τεχνολογία και φύλο στην ελληνική βιομηχανία: η κλωστοϋφαντουργία του Πειραιά (1870–1940), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009.

σματικές ματιές, αξιοποιώντας μαρτυρίες, τη στρατοπεδική λογοτεχνία, κινηματογραφικές ταινίες, αναλύοντας μάλιστα και τη σχετικά πρόσφατη θεσμοποίηση της μνήμης της γενοκτονίας (μέσα από τους μνημονικούς τόπους, τα μουσεία και τα μνημεία, τις επετείους).

Η συγγραφέας χρησιμοποιεί συστηματικά τον όρο «γενοκτονία των Εβραίων» και αποφεύγει ηθελημένα (αν και όχι συνεχώς) τον όρο που έχει κυριαρχήσει τα τελευταία χρόνια, το «Ολοκαύτωμα». Υπενθυμίζει ότι ο όρος «Ολοκαύτωμα», ο οποίος ανασύρθηκε από την αμερικανική βιβλιογραφία τη δεκαετία του 1980, είναι θρησκευτικός, προερχόμενος από την Παλαιά Διαθήκη, και σημαίνει «θυσία δια του πυρός». Η χρήση του όρου αυτού προσδίδει, επομένως, στο γεγονός της εξόντωσης των Εβραίων έναν θρησκευτικό-μεταφυσικό και μυστικιστικό χαρακτήρα και αφενός συμβάλλει στη «θυματοποίηση» του εβραϊκού λαού, αφετέρου επιχειρεί να τονίσει τη μοναδικότητα του γεγονότος. Αντίθετα, ο όρος «γενοκτονία» που υιοθετεί η Βαρόν-Βασάρ, υπάρχει σε όλες τις γλώσσες, εντάσσεται στον γλωσσικό ορίζοντα των αναγνωστών και επιτρέπει να κρατήσει η ιστορικός την αναγκαία απόσταση από το αντικείμενο που μελετά (σ.158-160). Αυτή η απόσταση, εξάλλου, της επιτρέπει να ιστοριοποιεί το γεγονός της εξόντωσης των Εβραίων, να προσπαθεί να το δει στα ιστορικά του συμφραζόμενα, να το εντάσσει σε ευρύτερα πλαίσια, να το συσχετίζει με άλλα γεγονότα που έχουν τις δικές τους ιδιαιτερότητες, και να του αποδίδει –μέσω της παραδειγματικής λειτουργίας της γενοκτονίας– έναν οικουμενικό χαρακτήρα.

Είκοσι κείμενα σε είκοσι χρόνια. Η συγγραφέας εισέρχεται στη μελέτη της γενοκτονίας των Εβραίων μέσα από τις έρευνες της για τη δεκαετία του 1940: η πρώτη μελέτη αφορά τον νεανικό Τύπο στα χρόνια της Κατοχής (*Ελληνικός νεανικός τύπος 1941-1945. Καταγραφή*, 2 τ., Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1987), η δεύτερη μελέτη της, που αποτελεί την επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής της διατριβής, αφορά τη στράτευση των νέων στην Αντίσταση (*Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Εστία, Αθήνα 2009). Μέσα από τις θεματικές της ιστορίας της Κατοχής και της Αντίστασης, καθώς και της πυκνής δεκαετίας του '40 προσεγγίζει, λοιπόν, αρχικά η συγγραφέας την ιστορία της γενοκτονίας των Εβραίων – δεν την προσεγγίζει μέσα από τις εβραϊκές σπουδές. Και αυτό έχει σημασία, γιατί η ματιά της συνεισφέρει στην ιστορία του «ανεπίπτου» και ακόμα και σήμερα «ακατανόητου» αυτού γεγονότος, του Άουσβιτς, τη ματιά μιας συνολικής ιστορίας, μιας *histoire totale*, που δεν αντιλαμβάνεται τα άτομα μόνο ως φορείς θρησκευτικών ιδεολογιών ή μέλη μιας κοινότητας, ενός λαού κλπ., αλλά διαβλέπει στη δράση των ατόμων την εμπρόθετη δράση, την πολιτική συμμετοχή. Με λίγα λόγια, το είδος της ιστορίας, που με ευαισθησία και προσοχή γράφει η Οντέτ Βαρόν-Βασάρ, κατανοεί τα άτομα στην ολότητά τους και δεν τα ταυτίζει με αποκλειστικές και μοναδικές ταυτότητες (του «Εβραίου», του «Χριστιανού», του «Έλληνα», του «Κομμουνιστή», του «Πρόσφυγα»). Γι' αυτό και ο εκτοπισμός και η εξόντωση των Εβραίων στη Ευρώπη στο έργο της συνδέεται συστηματικά με την αντιστασιακή δράση.

Διόλου τυχαία, λοιπόν, ο τόμος «ανοίγει» με ένα κείμενο για τον παράνομο Τύπο της Κατοχής και την εκτόπιση των Εβραίων. Ο εύγλωττος υπότιτλος του πρώτου αυτού άρθρου «Μια σιωπή των γραπτών πηγών» υποδεικνύει ήδη από την αρχή το πρόβλημα. Όπως γράφει χαρακτηριστικά: «Ο ερευνητής που διατρέχει τον αντιστασιακό ελληνικό τύπο –ιδιαίτερα εντυπωσιακό σε όγκο, ποιότητα και μαχητικότητα– δεν «μαθαίνει» το γεγονός

[της γενοκτονίας], δεν μαθαίνει τον αντίκτυπό του. Πουθενά, ούτε σε έναν υπαινιγμό [στον αντιστασιακό τύπο], δεν περνάει το γεγονός ότι οι Έλληνες πολίτες εβραϊκού θρησκευόμενου το '43-'44 υπήρξαν θύματα ενός ιδιότυπου διωγμού» (σ. 21). Την ίδια στιγμή που η λεπτομερής αναφορά στα εγκλήματα του στρατού κατοχής είναι άφθονη στον αντιστασιακό τύπο, ακριβώς για να τονιστεί η «γερμανική θηριωδία», ο διωγμός των Εβραίων της Ελλάδας δεν αναφέρεται. «Γιατί αυτή η σιωπή;» αναρωτιέται κανείς. Χωρίς να δίνει οριστικές απαντήσεις, χωρίς επίσης να καταγγέλλει, αλλά με έναν σαφή ιστορικό προβληματισμό η συγγραφέας καταθέτει τις σκέψεις της για τις σιωπές των πηγών και τολμά να υποστηρίξει (ήδη από το 1994) ότι η συμπαράσταση προς τους Εβραίους και η απόπειρα διάσωσης τους «είναι έξω από τους οργανωμένους στόχους της ελληνικής Αντίστασης, όπως αποδεικνύουν οι γραπτές πηγές της», καθώς «ο διωγμός των ελλήνων Εβραίων δεν είναι “ελληνικό” πρόβλημα, δεν έχει περάσει στην κοινή συνείδηση ως τέτοιο» (σ. 24). Εύστοχα επισημαίνεται ότι «δουλειά της ιστοριογραφίας είναι να επιχειρεί να αποκρυπτογραφήσει» τι σημαίνουν αυτές οι σιωπές (σ. 28). Εκείνο πάντως που είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον στην προσέγγιση της Βαρόν-Βασάρ είναι ότι δεν καταφεύγει στην «εύκολη και γρήγορη απάντηση» του *αντισημιτισμού* (λανθάνοντος ή φανερού) για να εξηγήσει το φαινόμενο, διότι θεωρεί ότι η απάντηση του αντισημιτισμού για την εξήγηση των φαινομένων περιορίζει την ανάλυση και τον στοχασμό προς άλλες κατευθύνσεις. Τονίζεται, εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις μέσα στο βιβλίο, ότι υπήρξε έμπρακτη συμπαράσταση από Χριστιανούς προς τους Εβραίους από την Αντίσταση, από τον πληθυσμό αλλά και από ορισμένες ελληνικές αρχές (όπως στην περίπτωση της εβραϊκής παροικίας της Ζακύνθου, όπου δεσπότης και δήμαρχος συνέβαλαν καθοριστικά).

Η συστηματική αναφορά στην ελληνική και ευρωπαϊκή Αντίσταση, στη σχέση των Χριστιανών με τους Εβραίους μέσω της οργανωμένης ή ανοργάνωτης αντιστασιακής δράσης, στην εβραϊκή συμμετοχή στην Αντίσταση προσδίδει στην προσέγγιση της ιστορικού μια ποιοτικά νέα διάσταση. Με τη σύνδεση με την Αντίσταση, η ιστορία της εξόντωσης των Εβραίων της Ελλάδας και της Ευρώπης δεν έχει πια μεταφυσικό χαρακτήρα και δεν αποτελεί έναν «ακόμη κρίκο στη μακρά αλυσίδα των συμφορών του εβραϊκού λαού» σαν να μην αφορούσαν οι συμφορές αυτές όμως μόνο τον ίδιο τον εβραϊκό λαό (σ. 59). Οι συμφορές αυτές, όμως, του εκτοπισμού και της εξόντωσης, όταν αναγνωθούν σε συσχέτιση με την Αντίσταση γίνονται μέρος της ευρωπαϊκής ιστορίας. Επιπλέον, η ανάδειξη της εβραϊκής αντίστασης στην Ελλάδα και την Ευρώπη διανοίγει ένα καινούριο ερευνητικό πεδίο και συνιστά μια πειστική απάντηση στον κοινότοπο μύθο περί της «εβραϊκής παθητικότητας».² Από την άλλη μεριά, η σύνδεση αυτή αμφισβητεί παλαιότερες αναγνώσεις ερευνητών που υποστηρίζουν ότι η ιστορία της Αντίστασης και η ιστορία της γενοκτονίας των Εβραίων ακολούθησαν ασύμπτωτες πορείες (σ. 173, 220). Όσον αφορά την έμπρακτη συμπαράσταση που πολλοί Χριστιανοί έδειξαν προς τους διωκόμενους Εβραίους, η Βαρόν-Βασάρ σωστά τονίζει ότι οι ποικίλες μικροίσοιες διάσωσεις Εβραίων καταδεικνύουν πως ο αντισημιτισμός δεν είναι μια εξήγηση *rasse-partout* για όλα, πως μέσα στον χριστιανικό πληθυσμό ανιχνεύονται αλλού τάσεις αλληλεγγύης και ανθρωπισμού, αλλού τάσεις συνεργασίας με τις αρχές Κατοχής και –το σημαντικό– ότι «οι γενικεύσεις είναι αντι-ιστορικές» (σ. 220).

Η ανάδυση της μνήμης της εβραϊκής γενοκτονίας υπήρξε διεθνώς μια δύσκολη και οδυνηρή υπόθεση για λόγους που αναλύονται επαρκώς στο βιβλίο. Μόνο από τη δεκαετία του 1980, η μνήμη αυτή άρχισε (μέσα από μαρτυρίες, ταινίες, ιστορικές με-

λέτες) να κατακτά τη θέση που της αναλογούσε και να θεσμοποιείται (με μουσεΐα, μνημεία, επετείους). Στην Ελλάδα η ανάδυση της μνήμης της γενοκτονίας των ελλήνων Εβραίων δεν καθυστέρησε πολύ σε σχέση με τις διεθνείς εξελίξεις, αφού ήδη από τη δεκαετία του 1990 υπάρχει έκρηξη δημοσιεύσεων, συγκρότηση σωμάτων μαρτυριών, έκδοση πηγών, παραγωγή ταινιών, αλλά και ίδρυση μνημείων ή μουσείων.

Στο βιβλίο υπάρχουν κείμενα που πραγματεύονται αναλυτικά την ανάδυση αυτής της δύσκολης μνήμης, την ιστοριογραφία για τη γενοκτονία και την ευθύνη των ιστορικών απέναντί της, αλλά που αναλύουν το «ρεβιζιονιστικό» ρεύμα της ιστοριογραφίας, αυτών δηλαδή που υποστηρίζουν καθησυχαστικά ότι όλα τα τρομερά που συνδέονται με την εκτόπιση και τον εγκλεισμό δεν συνέβησαν ποτέ. Η συγγραφέας επιμένει στην παρουσίαση του ρεβιζιονιστικού ρεύματος γιατί αντιλαμβάνεται ότι «ο ρεβιζιονισμός έχει κοινωνικό έρεισμα» (σ. 50) και γι' αυτό ενδιαφέρεται για τις πειστικές αντιπαραθέσεις και την πολεμική επιχειρηματολογία που τον πολεμά. Γι' αυτό και αναφέρεται στον διαπρεπή Γάλλο μελετητή της ελληνικής αρχαιότητας, τον Πιερ Βιντάλ Νακέ, ο οποίος ήταν από τους πρώτους διανοούμενους που από τη δεκαετία του 1970 αντέδρασαν καταγγέλλοντας το ρεβιζιονιστικό ρεύμα και την πλαστογράφηση των πηγών που το ρεύμα αυτό επιχειρούσε. Την ίδια στιγμή, ο Βιντάλ Νακέ ήταν αντίθετος με την απαγόρευση της δημοσίευσης των κειμένων του αναθεωρητικού ρεύματος και υπερασπιζόταν την ελευθερία του λόγου, στοιχείο που η Βαρών-Βασάρ σωστά επισημαίνει.

Η έγνοια της ιστορικού για τις πηγές (τις προφορικές μαρτυρίες, τα απομνημονεύματα, τη λογοτεχνία) είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική του τρόπου με τον οποίο εργάζεται: ενδιαφέρεται για τη στιγμή που έρχονται στο φως της δημοσιότητας οι πηγές, για τον τρόπο με τον οποίο παράγεται κάθε πηγή, για τις μικρές ατομικές ιστορίες που κρύβονται πίσω από κάθε μαρτυρία και κάθε απομνημόνευμα. Το προσεκτικό ενδιαφέρον για τον τρόπο συλλογής και έκδοσης των ποικίλων μαρτυριών και η συστηματική μελέτη τους επιτρέπουν να αναδυθεί η πολυφωνία των δρώντων υποκειμένων των ποικίλων μικροϊστοριών, να ενταχθούν στο γενικό ιστορικό πλαίσιο, ενώ την ίδια στιγμή όλες αυτές οι μαρτυρίες «μας προειδοποιούν για την ευκολία των αόριστων γενικεύσεων» (όπως γράφει και ο Σαούλ Φριντλάντερ).³

Σε ένα άλλο επίπεδο, η εκτεταμένη αναφορά της συγγραφέως στη στρατοπεδική λογοτεχνία επισημαίνει πως η εμπειρία της εκτόπισης συμπλέκεται με τη γραφή και αποτελεί πυρήνα του λογοτεχνικού έργου. Το «άρρητο» και το «ανείπωτο» της ακραίας εμπειρίας των στρατοπέδων εξόντωσης μετατρέπεται διαρκώς σε αυτό που συγγραφείς σαν τον Πρίμο Λέβι, τον Χόρχε Σεμπρούν, τον Ζαν Αμερύ δεν μπορούν να σταματήσουν να αφηγούνται και να αναστοχάζονται, γράφοντας και μετασχηματίζοντας την οδύνη όχι σε ένα ακόμα απομνημόνευμα, αλλά σε σπουδαία λογοτεχνία.⁴

Στα πλεονεκτήματα του βιβλίου θα πρέπει να λογίζεται η στρωτή χρήση της νεοελληνικής γλώσσας, οι ακριβείς και μεστές διατυπώσεις που αποφεύγουν την κενή περιεχομένου θεωρητικότητα, ενώ αντίθετα δεν αποφεύγουν τη θεωρία.

Συνοψίζοντας, το μεγάλο κέρδος, ο πλούτος που φέρνει στην ιστορική επιστήμη και στις κοινωνικές επιστήμες το βιβλίο της Οντέτ Βαρών-Βασάρ είναι αυτή η προσεκτική χρήση των όρων, η εξαντλητική ανάγνωση των ποικίλων πηγών που μαρτυρούν για το γεγονός, η ένταξη της ελληνικής ιστορίας στην ευρωπαϊκή, η απόσταση και η ιστορικοποίηση ενός φαινομένου που δεν αφορά αποκλειστικά τους Εβραίους και την εβραϊκή ιστορία – αλλά την ιστορία του σύγχρονου κόσμου. Η γενοκτονία των Εβραίων αναδεικνύεται, έτσι, «σε ζωτικό ζήτημα για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό,

για την ευρωπαϊκή συνείδηση [...], διότι κάθε πολιτισμός οφείλει να στοχάζεται ό,τι έλαβε χώρα μες στο δικό του πλαίσιο— αλλιώς θα καταστεί ένα αποτέλεσμα τυχαιότητας, ένα ανάπηρο πρωτόζωο που θα εξοκείλει, ανίκανο, προς το χάος» (σ. 255). Το παράθεμα ανήκει στον ούγγρο Εβραίο νομπελίστα συγγραφέα Ίμρε Κέρτες,⁵ και κατέχει ξεχωριστή θέση στην *Ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης*, εφόσον «ανοίγει» ως μότο και «κλείνει» στον επίλογο το βιβλίο, επιδιώκοντας, μέσω της επανάληψης, να τονίσει την κοινή ευρωπαϊκή (και οικουμενική) κληρονομιά της εβραϊκής γενοκτονίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Το παρόν κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή εισήγησής μου στην εκδήλωση που διοργάνωσε για το βιβλίο το Πνευματικό Κέντρο Δήμου Ιωαννιτών στον πολιτιστικό Πολυχώρο «Δημήτρης Χατζής» στα Ιωάννινα, στις 19 Μαρτίου 2014. Για το βιβλίο μίλησαν, επίσης, οι Μωυσής Ελισάφ, Γεώργιος Νικολάου, Γιάννης Παπαθεοδώρου και η συγγραφέας.
- 2 Τόσο η πρόσφατη περιοδική έκθεση «Συναγωνιστής: Έλληνας Εβραίοι στην Εθνική Αντίσταση» που εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 2013 στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, όσο και το διεθνές ιστορικό συνέδριο «Resistance and the Jews in Europe 1939-1945» που διοργανώθηκε από το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος στις 29-30 Μαΐου 2014 στην Αθήνα, αποτελούν δείγματα αυτού του νέου ερευνητικού ενδιαφέροντος για τη σχέση των Εβραίων με την Αντίσταση· η ανανέωση του ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος δεν είναι ασύνδετη με τις έρευνες της Οντέτ Βαρών-Βασάρ.
- 3 Saul Friedländer, *Η ναζιστική Γερμανία και οι Εβραίοι*, μτφρ. Ήλια Ιατρού, επιμ. Άννα Μαραγκάκη, επίμ. Ρίκα Μπενβενίστε, Πόλις, Αθήνα 2013, σ. 394.
- 4 Η Οντέτ Βαρών-Βασάρ είναι από τους πρώτους ερευνητές που ασχολήθηκαν στην Ελλάδα με το *genre* της *littérature concentrationnaire*: η στρατοπεδική λογοτεχνία αποτελεί, μάλιστα, ένα από τα κύρια αντικείμενα του σεμιναρίου της στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος.
- 5 Από το βιβλίο του, *L'Holocauste comme culture*, Actes Sud, Απρ 2009.